

ki je napravljen po istem načelu kot *poroditi* — *porajati*, to je z zamenjavo pripone -i- s pripono -a- ter s tipičnimi spremembami v korenu.

8. Na naše razglabljanje o glagolskem vidu — kot rečeno — lahko zelo neugodno vpliva ne le strokovna nebudnost, ampak tudi metodična nespretnost. Ko razpravljamo o vidskih premenah, moramo odbrati že takšne glagole, ki so zares vsesplošno znani in pomensko ostro začrtani, manj rabljene in večpomenske pritegnemo v obravnavo šele potem, ko smo osnovne pojme že razložili in kolikor mogoče tudi utrdili. Nerodno je, če takoj pri prvem pouku navajamo za primer n. pr. glagol *čuti*, ki spada v tisto vrsto glagolov, kakor sta *videti* in *slišati*, ko skoro ne vemo, kako naj jih določimo v odnosu *gledati* in *poslušati*. Tudi glagol *leči* ni najbolj primerna priča za dovršnost, ker je v pomenu *leči jajca* nedovršen. Prav tako ni priporočljivo, če iz njega izvajamo še nenavadni *obleči* (mesto), ko pa nas spomni prej na oblačenje kot na obleganje. Podobno raje *posedimo na klopici* kot pa *klobuk* itd. Da se metodične napake vsiljujejo tudi pri kontekstualnih spremembah glagolskega vida, je pa tudi že bilo omenjeno.

Takšni so torej najbolj pereči problemi pri vidskih premenah v slovenskem knjižnem jeziku. K obdelavi vabi tudi funkcija vida pri tvorbi časov in glagolskih načinov in sploh pri tvorbi nedoločnih glagolskih oblik.

F. Bezljaj

VAS IN SELO V SLOVENSKI ONOMASTIKI

Na slovenskem etničnem ozemlju bomo našli okoli 500 krajevnih imen, ki so bodisi sestavljena ali izvedena iz osnov *vas* in *selo*. Med slovanskimi sinonimi, ki so pomenili ali še pomenijo »naseljen kraj«, sta gotovo najbolj važna, ker je *derevnja* samo vzhodnoslovanska beseda, zahodnoslovanska *dědina* pa je pri nas izpričana samo v ledinskih imenih tipa *Dedina*, *Dednica*, *Dedovna*, *Dedna*, *Dednik*, *Dedendol*, *Dedenvrh* itd. Iz nekaj osamljenih krajevnih imen kakor *Dedince* pri Radgoni, *Dednik* pri Loškem potoku, *Dedovne* in *Dedno* na Krasu in na Goriškem še ne moremo sklepati, da bi se kdaj pojavljala v pomenu »vas«. V hrvaških spomenikih iz 13. in 14. stoletja se apelativ *dedina*, *didina* pojavlja samo v pomenu »avita, avitica, hereditas avita«, torej »dediščina«, kar imamo tudi v krajevnem imenu *Dečina* pri Črnomlju. Ta imena se gotovo nanašajo na staro združno rodovno lastništvo, na katero kaže pri nas še cela vrsta drugih imenskih tipov.

Vendar ne smemo prezreti, da tudi rusko *derevnja* pomeni poleg »vas« še »polje« in v starih ruskih tekstih beremo frazo *pašet derevnju* »orje polje«, enako kakor je cerkvenoslovansko *selo* »polje« poleg »naseljen kraj« in je pomen »polje« za *selo* še danes izpričan v češčini. Zato je pomen osnov, ki jih najdemo samo v imenih, zelo težko podrobno opredeliti. Osnovni pomen besede *dědina* je »dediščina po dedu«, rusko *derevnja* je sorodno z litavskim *dirva* »obdelano polje«, v današnjem *selo* pa sta zelo verjetno sovpadli dve različni besedi, staro **selo*, sorodno z litavskim *sala* »vas«, latinskim *solum* »tla« in nemškimi *Saal* ter **sedlo*, izvedeno iz *sedeti*, torej »prebivališče« (glej literaturo pri Vasmer, REW II 606).

To je seveda samo etimološka hipoteza, za katero bi govorila samo današnja češka dvojnost *selo* poleg *sidlo*, *sedlak* in imen *Sedlo*, *Sedlec*, *Sedlice*, *Sedlišče*. Poljsko *siolo* bi se dalo razložiti kot izposojenka iz ruščine poleg domačega *siodlak* in imen *Długosiodło*, *Siedlce*. Če sta bili to dve različni besedi, sta morali v južni in vzhodni slovanščini sovpadati že v prazgodovinskem času, ko se je konzonantična skupina *-dl-* asimilirala v *-l-*. V zahodni slovanščini pa je nastopilo mešanje, ker sta si bili obe besedi pomensko blizu.

Ker so nekatera slovenska narečja dolgo, deloma celo še do danes ohranila glasovno skupino *-dl-*, je slovensko gradivo še prav posebno zanimivo v zvezi s tem vprašanjem. V današnji slovenščini se je ohranilo *selo* in *selišče* v pomenu »stavbišče«, n. pr. *selo kopati* na jugovzhodnem Štajerskem. V pomenu »zaselek« rabita *selo* že Vodnik in Jarnik. Drugi pomeni, ki jih navaja Pleteršnik, kakor »naselbina, prebivališče, kraj«, pa so vsaj deloma že lahko knjižni produkt. O starejših pomenih lahko sklepamo iz onomastike, posebno iz prevodov slovenskih krajevnih imen. V nemških listinah najdemo največkrat za *Selo*, *Sela* prevod *Geschiess*, *Schuss*, kar je dialektični sinonim za *Heim*. *Selo* pri Litiji je zapisano 1406 *Gestitz*, *Selo* ob Krki 1496 *Geschies*, *Selo* pri Moravčah 1453 *Geschiess*, *Sela* pri Boštanju 1436 *Gesiezz*, *Selo* pri Pilštajnu 1490 *Ober-*, *Nieder Geschies*, *Selišče* pri Stopercih 1440 *Geschiess*, *Geschiezz* itd. Še bolj pogostni so takšni prevodi v kasnejših listinah iz 18. stoletja. Na Koroškem je n. pr. *Eibenschuss Ivanje selo*, *Rappelschiess Račje selo* (Kranzmayer, *Ortsnamenbuch von Kärnten* I 88). Izjemni so prevodi z *Dorf*, n. pr. *Sela* pri Škocjanu 1251 *Dorflin*, 1291 *Gessier* ali *Uršna sela* 1477 *Werschudorff*. Opravičeni smo sklepati, da je *selo* pomenilo največkrat in zelo dolgo osamljeno kmetijo, majhen zaselek. Za to priča tudi pogosten plural tipa *Sela*, medtem ko v krajevnih imenih nikoli ne bomo našli plurala od *vas*. Vendar tega pomena ne smemo generalizirati. Poleg približno osemdesetih krajevnih imen tipa *Selo*, *Sela*, *Selje*, *Selce* itd. bomo našli prav toliko ali še več ledinskih imen, iz katerih ni mogoče razbrati, kdaj gre za starejše, opuščene zaselke in kdaj za suponirani možni pomen »polje«. Osamljen primer je *Selo* v Prekmurju, madž. *Nagytotlak*, 1365 *Laak*, 1432 *Laak*, torej »loka«.

Presenečajo pa v tej zvezi imena kakor *Velesovo*, 1147-54 *Michelstetten* (srvn. *michel* »velik«) in *Vesele* na Koroškem 1150-65 *Niunsaz* (*novoseljane), kar bi pričalo tudi za druge pomene. Tudi *vas* je enako kakor nemško *Dorf* in latinsko *villa* pomenilo prvotno samo »praedium« in prevodov z *Geschiess* za *Selo* ne najdemo pred 13. stoletjem. Ne moremo pa se strinjati s Kranzmayerjem (ONBuch v. Kärnten I 83), da se sestavljenke z *ves* vsaj na Koroškem ne tvorijo več po letu 1100. Drugod v Sloveniji bomo našli dovolj dokazov, da je bil ta imenski tip tudi kasneje tvorjen, naj omenim samo imena kakor *Nemška vas*, kar ni moglo nastati pred kočevsko kolonizacijo, ali *Črna vas* po kolonizaciji Barja. Razmerje med imeni *vas* in *selo* ne more biti samo časovno, niti se ni moglo razviti šele pod bavarsko avstrijskim vplivom (Kranzmayer idem I 87). Beseda sama je zelo stara, staroslovansko *vbsb* je iz stare osnove **vik'*-, ki jo najdemo poleg prevojne oblike **voik'*- v celi vrsti indoevropskih jezikov z osnovnim pomenom »hiša, prebivališče«. Čeprav se je ohranila samo na slovanskem zahodu pri Čehih, Poljaki, Lužičkih Srbih in Slovaki, na jugu pa jo razen Slovencev pozna še del Hrvatov, je *vbsb* večkrat izpričano v cerkveno slovanskih tekstih južnoslovanske in ruske redakcije. Tudi fraze tipa *iti v vas*, *fantje so bili na vasi* in *vasovati* pozna poleg slovenščine in češčine celo lotiščina. Morda so blizu resnice avtorji, ki sklepajo,

da je bila *vas* prvotno bivališče enega rodu, ki je izhajal od skupnega prednika. Zato je tako pogosten imenski tip sestavljenke s posesivno izvedenko antroponima, n. pr. *Blažna ves* 980 *Blasindorf*, *Drešinja ves* 1016 *Traskendorf*, *Goselna ves* okrog 1000 *Gozlindorf*, *Trdnja ves* 963 *Turdinc*, *Vacelna ves* 1045 *Azindorf*, da navedem samo nekaj takšnih, ki jih navajajo dokumenti že okoli leta 1000. Niti primeri, ko tvori takšna sestavljenka akcentsko enoto kakor n. pr. *Bilčovs* nem. *Ludmannsdorf*, ali *Belnjovs* nem. *Fellersdorf*, ne kažejo na nemški vpliv, ampak na zvezo s češkim imenskim tipom *Buštēves*, *Butōves*, *Činēves*, *Hněvčēves* itd., kakor imajo naša deminutiva *Vasca*, *Vesca* (prvič na Koroškem 1348 *Vesca* za *Podljubelj*) s češkimi *Vescē*, prvič 1196 *Wesca*, kasneje tudi *Vesec*, *Vestec*, *Víska* in celo plural *Visky* (prim. *Sela!*). Češki avtorji, ki se intenzivno ukvarjajo z zgodovino kolonizacije, trdijo, da je tip zloženek z *ves* zelo star, ker je 90 % teh imen koncentriranih na sorazmerno majhnem prostoru najstarejše češke kolonizacije. Naših imen je neprimerno več (okoli 410 : 58 češkim), kar pomeni, da so bila pri nas neprimerno bolj in dlje časa produktivna. Neprimerno več je tudi izvedenk iz antroponimov, kakor iz geografskih pojmov tipa *Nova*, *Mala*, *Dolenja vas*. Na Koroškem je razmerje $\frac{6}{7} : \frac{1}{7}$ po Kranzmayerju. Na Kranjskem in na Štajerskem je samo *Dolenjih* in *Gorenjih vasi* okoli 50, zato bo to razmerje znatno manjše.

Toda sestavljenke z antroponimom in *selo* se v večji množini pojavljajo samo na vzhodu in jugovzhodu Slovenije, največ jih je na Dolenjskem in na spodnjem Štajerskem. Imenski tip *Arnovo selo* 1309 *Arnoltdorf*, *Britno selo* 1265 *Fridolius hofsteten*, *Draškovo selo* 1490 *Drakensas*, *Truckhensaas*, *Ivanje selo* 1322 *villa Ybachensgesiecz*, *Zbure selo* 1251 *Spargesiez*, 1291 *villa Esbur* je sicer dokumentarično res kasneje izpričan, toda njegov areal je dokaj zgovoren. Vedno redkejša so ta imena v smeri proti jugozahodu, naj omenim *Nadanje selo* pri Postojni, morda 1288 in *villa de Cel*, gotovo 1498 *Nadasell*. Zelo zgovoren bi bil zemljevid, ki ga pa, žal, še ne morem priložiti.

Tudi v tem tipu zloženek se pojavlja plural, n. pr. *Dečna sela* 1525 *Deschnasela*, *Deschlastella*, *Drganja sela*, *Čajna sela* enako kakor *Stara sela*, *Nova sela*. Toda *Vrhovečka sela*, *Župelevška sela* pri Brežicah predstavljajo poseben tip, ki se pomensko verjetno razlikuje od gornjega. Sponiramo lahko pomen »polje« ali mlajšo kolonizacijo.

Pri analizi slovenskih imen z *vas* in *selo* bi bilo treba upoštevati, kakor je videti, več različnih momentov, v prvi vrsti čas in različne kolonizacijske valove. V sestavljenkah z antroponimi je tip *vas* nedvomno starejši, kar nam kažejo že antroponima sama. Stara, iz dveh delov sestavljena slovanska antroponima se v zvezi s *selo* sploh ne pojavljajo, ampak samo mlajša hipokoristika ter germanska in krščanska imena. Pri imenih tipa *selo* je treba ugotoviti, da je južnoslovanski kolonizacijski val vplival ne samo na tisti ozki pas hrvaškega ozemlja, kjer imamo še vsaj historično izpričano *vas*, n. pr. v Istri 1275 *a pol toi vasi* (Šurmin, Acta 16) ali na otoku Krku v 16. stoletju *Butina vas* (Skok, Slov. i rom. I 32), ampak tudi na slovenski vzhod in jug. Južnoslovansko je stara **sedlo* in **selo* sovpadlo že zdavnaj prej, ne moremo pa tega trditi za alpske Slované. Že Ramovš je v *Kratki zgodovini* 47 opozoril, da se na Kranjskem nikoli, niti v najstarejših zapisih ne pojavi pisava z *-dl-*; *Selca* je že leta 973 zapisano *Zelsach*, *Celsach*. Preseneti pa nas silno mešanje na severu in zahodu. V Furlaniji je izpričano *Sedegliano *sedljane* poleg *Sèle*, v 13. stoletju *villa de Sella* in še *Sele* (*Sella di Rovignano*). Za *Opatja sela* je po 1006 zapisano *Albacella*, 1252 *Sedla*. *Selo* pri Štjaku je izpričano po 1180 *Sella*,

Selce pri Trziču po 1086 *Selazach*, *Selzachi*, za Selo pri Trstu pa 1252 *Sedla bona*. Na Koroškem je *Zeltschach* pisano 898 *Zulsach* (prepis iz 1341), 1060-88 pa *Zedelzach*; *Zedlitzdorf*, 1281 *apud Zedeltz* se slovensko še danes imenuje *Sedelce*; *Zedl*, 1296 *villa Zedlach*, *Zedelnighof* itd. Nekoliko negotovo je 980 *Zdelsach* za *Selce* pri *Poljčanah*. Poleg tega pa najdemo *Zelsach*, 1137 *Zelzach*, *Na Seli*, 1237 *Celle*, *Selo*, 1265 *Cella*, *Sele*, 1267 *Cel*, *Selo*, 1106 *Zelach*, *Na Sale*, 1430 *Selli*. Pustimo ob strani nesporazume, kakor je novo nemško *Sattel* za *Selo* v *Zilji*, ali *Kranzmayerjeve* razlage, da so vsa imena z *-dl-* izvedena iz **sedblo* »*Sattel*«. Primeri so dovolj zgovorni, da nam kažejo, kako se mešajo in križajo med seboj oblike **sedlo* in **selo*, zato moramo za najstarejše kolonizacijsko ozemlje računati z obema (različnima) besedama, ki sta se verjetno šele sčasoma pomensko izenačili. Zato povzroča opredeljevanje teh imen in njihova vloga v procesu kolonizacije zgodovinarjem toliko težav.

Franc Zadavec

KRANJČEV ROMAN DO ZADNJIH MEJA

Senčeku je določil Kranjec posebno vlogo: intenzivno opazovati ljudi in premišljati o njih poteh, stališčih in odločitvah, o njihovih sredstvih za doseg sreče, o njihovi socialni zavesti in položaju. Ta vloga mu določa tudi posebno mesto v kompoziciji celotnega teksta, mesto, ki zanj najbolj ustreza pojem vseprisotnost. Glavne idejne, moralne in čustvene lastnosti posameznih oseb se razkrivajo samo v kontaktu s Senčekom, nikoli pa ločeno od njega v kontaktu s kako drugo osebo. Tudi se osebe srečujejo mimo Senčeka le fragmentarno. Taka srečanja ne posegajo bistveno niti v kompozicijo romana niti niso pomembna za spoznavanje njihovega karakterja. V celotnem romanu ne obstoji pomembnejši dialog in prizor, ki bi se ga ne udeležil tudi Senček, in le neznatno malo je takih, kjer bi ta ne pomenil središča prizora in dialoga. Roman se členi na enaindvajset poglavij. Te členitve pa ne narekuje osrednji lik, ki bi njegovo osebno in družbeno pot organsko ponazarjala že delitev romana na prvi in drugi del ter na epilog. Terja pa drobnejšo členitev relativna epizodnost drugih oseb, ki križema stopajo v roman, da se srečujejo s Senčekom; deloma pa je členitev funkcionalna tudi zato, ker bolj plastično razloči epski prostor. S Senčekomv položajem je dobil roman enotno in linearno kompozicijsko strukturo s tremi epicentri: Senček — družina, Senček — malokmečki sloj in Senček — malomeščanstvo.

Tudi najbolj značilne stilne lastnosti teksta se vežejo na ta osrednji lik: na njegovo meditativnost, ki se ponekod nagiba v liričnost, na retoričnost in na njegovo sugestivno pripovedovanje. Značaj in vsebino njegovega pripovedniškega talenta avtor označi v povzetkih proti koncu drugega dela in v epilogu. Slepi sestri Margi zna Senček »poustvarjati lepoto sveta in življenja«, barva ji z besedami pokrajino in barva ji »mladost z žarkimi barvami«. Mojster je »v slikanju bede in revnega človeškega srca, tankih drobnih čustev«; družbi si upa pripovedovati še take pregrehe, zmote in krivde. »Kajpa so morali vedno govoriti o njem, da pretirava, da samo on vidi življenje tako, da namenoma išče tisto, česar drugi ne vidijo, očitali so mu celo, da namenoma leze v blato« (408). Če dodamo k temu še navedeni citat o vprašanjih, ki jih želi